

OLIIY TA'LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV: KOGNITIV VA AFEKTIV KOMPONENTLAR TAHLILI

Togonova Shoxida Alisher qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

shohidatogonova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada oliy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Xususan, kognitiv va affektiv komponentlarning mazmuni, ularning o'zaro aloqadorligi hamda talaba shaxsini rivojlantirishdagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ushbu komponentlarni shakllantirish mexanizmlari ko'rib chiqilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kognitiv va affektiv kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Maqolada amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiyaviy yondashuv, kognitiv kompetentlik, affektiv kompetentlik, oliy ta'lim, pedagogik texnologiyalar, motivatsiya, refleksiya, ta'lim samaradorligi, shaxs rivoji

Kirish. Globallashuv va axborotlashuv jarayonlari ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Zamonaviy jamiyatda nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlay oladigan, qaror qabul qila oladigan va ijtimoiy moslashuvchan shaxslarni tayyorlash dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv talabaning bilim, ko'nikma va malakalarini kompleks rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu jarayonda kognitiv (bilim va tafakkur bilan bog'liq) hamda affektiv (emotsiya, qadriyat va munosabatlar bilan bog'liq) komponentlar asosiy o'rin egallaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi — oliy ta’lim jarayonida kognitiv va affektiv komponentlarning nazariy asoslari hamda ularni rivojlantirish mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy pedagogika fanining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u ta’lim natijalarini aniq kompetensiyalar orqali ifodalashni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan chuqur o‘rganilgan.

Xususan, D.Raven kompetensiya tushunchasini shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, qadriyat va motivatsiya tizimi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, kompetensiya integrativ xususiyatga ega bo‘lib, u nafaqat kognitiv, balki affektiv omillarni ham o‘z ichiga oladi [1].

Yevropa ta’lim makonida kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirishda J.Delor tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiya alohida ahamiyat kasb etadi. U ta’limning to‘rtta asosiy ustunini ajratib ko‘rsatadi: “bilishni o‘rganish”, “amal qilishni o‘rganish”, “birgalikda yashashni o‘rganish” va “yashashni o‘rganish”. Mazkur yondashuvda affektiv komponent, ayniqsa, ijtimoiy va emotsional rivojlanish bilan bevosita bog‘liq holda talqin etiladi [2]

Kognitiv va affektiv sohalarni tizimli o‘rganishda B. Blum tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Blum taksonomiyasiga ko‘ra, kognitiv soha oltita bosqichni o‘z ichiga oladi: bilim, tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez va baholash. Ushbu bosqichlar talabaning fikrlash jarayonini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Affektiv soha esa qabul qilish, javob berish, qadrlash, tashkil etish va qadriyatlarni shakllantirish bosqichlarini o‘z ichiga oladi [3].

Zamonaviy tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuvning psixologik jihatlari ham keng yoritilgan. Xususan, L.S.Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi talabaning bilim olish jarayonida ijtimoiy muhit va muloqotning

muhim rol o‘ynashini asoslaydi. Bu esa affektiv komponentning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi [4].

Shuningdek, A.N.Leontyev faoliyat nazariyasida shaxs rivoji faoliyat jarayonida amalga oshirishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, motivatsiya va ehtiyojlar tizimi affektiv komponentning asosini tashkil etadi va ular kognitiv faoliyatni rag‘batlantiradi [5].

Mahalliy olimlar tomonidan ham kompetensiyaviy yondashuvning turli jihatlari o‘rganilgan. Jumladan, O‘.Tolipov va M.Usmonboyeva pedagogik texnologiyalar asosida ta’lim samaradorligini oshirish masalalarini tadqiq qilgan. Ular interaktiv metodlar orqali talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish mumkinligini asoslab bergan.

R. Ishmuhamedov esa innovatsion ta’lim texnologiyalarining kompetensiyalarni shakllantirishdagi rolini tahlil qilib, zamonaviy darslarda o‘quvchi markazli yondashuvni qo‘llash zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ta’lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki shaxsni rivojlantirish ustuvor bo‘lishi kerak [6].

N. A.Muslimov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda pedagogik kompetentlik tushunchasi keng yoritilgan bo‘lib, unda o‘qituvchining kasbiy faoliyatida kognitiv va affektiv komponentlarning o‘rni alohida ko‘rsatib o‘tilgan [7].

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan talabaning emotsional holati va motivatsiyasiga bog‘liq. Shu bois, affektiv komponentni rivojlantirishga qaratilgan metodlar, jumladan, refleksiya, treninglar va interaktiv mashg‘ulotlar keng qo‘llanilmoqda.

Adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin: kompetensiyaviy yondashuv integrativ xarakterga ega; kognitiv va affektiv komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq; ta’lim samaradorligi ushbu komponentlarning uyg‘un rivojlanishiga bevosita bog‘liq; zamonaviy pedagogik texnologiyalar ushbu jarayonni jadallashtiradi.

Shunday qilib, ilmiy manbalar tahlili kognitiv va affektiv komponentlarni birgalikda rivojlantirish zarurligini asoslab beradi va bu masalaning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Metodlar tahlili. Mazkur tadqiqotda kompleks yondashuv asosida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan: **Ilmiy-nazariy tahlil** — mavjud ilmiy manbalarni o‘rganish va umumlashtirish. **Qiyosiy tahlil** — turli yondashuvlarni solishtirish. **Kuzatish metodi** — ta’lim jarayonidagi o‘zgarishlarni aniqlash. **Pedagogik tajriba** — amaliy natijalarni tekshirish.

Kognitiv komponentni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar qo‘llanildi: muammoli ta’lim, case-study (holatli tahlil), mustaqil ta’lim topshiriqlari, tanqidiy fikrlash texnologiyalari.

Affektiv komponentni rivojlantirishda esa: motivatsion treninglar, refleksiya mashg‘ulotlari, guruhiy muhokamalar, rolli o‘yinlar.

Mazkur metodlar talabalarning faolligini oshirish va ularning shaxsiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishga qaratilgan.

Natijalar tahlili. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni an’anaviy yondashuvga nisbatan samaraliroqdir.

Kognitiv komponent rivoji natijasida:

talabalarning bilim darajasi sezilarli oshdi, mantiqiy va tanqidiy fikrlash shakllandi, muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyati rivojlandi, axborotni tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalari mustahkamlandi.

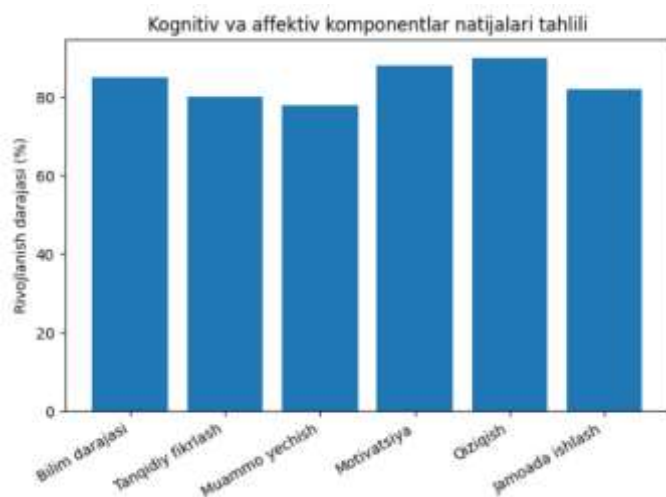
Affektiv komponent rivoji natijasida:

talabalarning o‘qishga qiziqishi ortdi, ichki motivatsiya shakllandi, o‘z-o‘zini baholash va refleksiya ko‘nikmalari rivojlandi, jamoada ishlash madaniyati shakllandi.

Shuningdek, kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, affektiv komponent yetarli darajada rivojlanmagan hollarda talabanning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi pasayadi. Bu esa kognitiv natijalarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Demak, ushbu ikki komponentni integratsiyalashgan holda rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Olingan natijalar boshqa tadqiqotlar bilan mos keladi va kompetensiyaviy yondashuvning samaradorligini yana bir bor tasdiqlaydi. Ayniqsa, zamonaviy ta’limda talabanning faolligi, mustaqilligi va motivatsiyasi muhim ko‘rsatkich sifatida qaralmoqda.

Kognitiv va affektiv komponentlarning uygʻunligi talabanning nafaqat akademik, balki ijtimoiy rivojini ham taʼminlaydi. Shu bois, pedagoglar oʻquv jarayonini loyihalashda ushbu jihatlarni inobatga olishlari zarur.

Xulosa. Oliy taʼlim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish zamon talabi hisoblanadi. Kognitiv va affektiv komponentlar talaba shaxsini kompleks rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi.

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, ushbu komponentlarni uygʻun rivojlantirish orqali: taʼlim sifati oshadi, talabanning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi, ijtimoiy moslashuv darajasi ortadi.

Tavsiyalar. Taʼlim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish. Talabalarning faolligini oshiruvchi interaktiv metodlardan foydalanish. Motivatsion muhit yaratish. Oʻqituvchilarning malakasini oshirish. Baholash tizimini takomillashtirish (affektiv koʻrsatkichlarni ham kiritish). Talabalarda refleksiya koʻnikmalarini shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.

1. Raven J. Competence in Modern Society. – London, 2002.
2. Delors J. Learning: The Treasure Within. – UNESCO, 1996.
3. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. – New York, 1956.
4. Zimnyaya I.A. Key competencies in education. – Moscow, 2004.

5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2010.
6. Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2013.
7. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent, 2015.